

איך נוצר המיעוט הערבי בישראל? למה הוא הפך למיעוט?

- בשונה ממיעוטים אחרים במדינות אחרות, המיעוט הערבי בישראל לא נוצר כתוצאה מהגירה לארץ חדשה בה הוא מהווה מיעוט, אלא כתוצאה ממלחמה – מלחמת 1948/ מלחמת העצמאות/ הנכבה. במהלך אותה מלחמה נעקרו מבתיים בין 600 ל-750 אלף ערבים-פלסטינים. חלק מהם גורשו על-ידי צה"ל באופן ישיר, כמו למשל במקרה של לוד ורמלה, וחלק ברחו כי פחדו לחייהם במהלך המלחמה, מתוך ציפייה לשוב לבתיים כשהמלחמה תיפסק. הם הגיעו ברובם לגדה המערבית (אז תחת שליטת ירדן), לרצועת עזה (אז תחת שלטון מצרים), לסוריה וללבנון.
- לאחר המלחמה ממשלת ישראל סירבה לאפשר שיבת פליטים לבתיים, ונקטה מדיניות שמנעה זאת – הריסת מאות כפרים לאחר כיבושם, יישוב עולים חדשים בבתיים נטושים, והטלת ממשל צבאי על רוב היישובים הערביים (על כך נפרט בהמשך). סוגיית הפליטים הפלסטינים וזכות השיבה מהווה עד היום נושא רגיש בסכסוך הישראלי-פלסטיני, אבל בכך לא נעסוק בקורס הזה.

בשטחה של מדינת ישראל נותרו כ-160,000 ערבים – 13.5% מאוכלוסיית המדינה, 17% מהאוכלוסייה הערבית שחיה בשטח זה לפני המלחמה. זה הגרעין ממנו התפתחה החברה הערבית בישראל.

מתי קיבלו הערבים שחיו בשטח מדינת ישראל אזרחות ישראלית?

- האוכלוסייה הערבית קיבלה אזרחות בהדרגה בראשית שנות החמישים, אולם במהלך השנים הבאות לא היתה זו אזרחות שווה. ממשלת ישראל הטילה על רוב האוכלוסייה הערבית ממשל צבאי, שבוטל ב-1966.
- הממשל הצבאי הטיל מגבלות על זכויות האזרחים הערבים, בעיקר במה שנוגע לחופש תנועה וחופש עיסוק. בכל אחד משלושת האזורים של הממשל הצבאי (מצגת) האוכלוסייה הערבית היתה כפופה לא רק לחוק הרגיל של המדינה, אלא גם למושל צבאי. אם למשל, מישהו רצה לנסוע מנצרת לאזור המשולש, הוא נזקק לאישור מיוחד מטעם המושל הצבאי, וכך גם בנוגע לעבודה מחוץ לאזור.

מדוע הטילה הממשלה ממשל צבאי על האוכלוסייה הערבית?

לממשל הצבאי היו מטרות מוצהרות, שרובן היו קשורות בתחום הביטחון. ההנחה של דוד בן-גוריון, ראש הממשלה במשך רוב שנות החמישים וראשית שנות הששים, היתה שהאוכלוסייה הערבית רואה במדינת ישראל אויב ועלולה להוות סכנה ביטחונית. בהתאם לכך הממשל הצבאי נועד לאפשר ביקורת ומעקב אחריה; למנוע מתושבי אזורים הסמוכים לגבול עם מדינת אויב (כמו במשולש ובגבול הצפון) לסייע למסתננים; לבדל את האוכלוסייה הערבית מאוכלוסיית העולים החדשים שהתיישבה באזורים סמוכים, למשל בגליל.

נוסף על אלו היו לו מטרות שלא נגעו לביטחון, ובעיקר אלו:

למנוע שיבת פליטים לבתיהם; להשתלט על קרקעות שהיו שייכות לכפרים ערביים; ליצור תלות פוליטית במפלגת השלטון ונאמנות כלפיה באמצעות טובות הנאה; למנוע מהאוכלוסייה הערבית להקים תנועות ומפלגות פוליטיות כלל-ארציות המבוססות על תודעה לאומית פלסטינית.

הפקעת קרקעות:

- השטח המצוי בבעלות פרטית של אזרחים ערבים בישראל (700,000 דונם) מהווה כ-15% מהשטח שהיה בבעלות ערבית בשטח שנהפך למדינת ישראל ערב 1948; 3.5% משטח המדינה.
- השינוי הדרסטי הזה הוא תוצאה של המלחמה ושל מהלכי הפקעת קרקעות נרחבת במהלך העשורים שלאחריה.
- ההפקעה נועדה לקדם יעדים כמו קליטת עלייה, פיזור אוכלוסין, חיזוק שליטת המדינה בקרקע ומניעת רצף טריטוריאלי ערבי באזורים מסוימים (הגליל העליון).
- בשנים הראשונות נחקקו חוקים שנועדו לאפשר הפקעה חוקית של קרקעות, בעיקר חוק נכסי-נפקדים וחוק רכישת מקרקעים. מרבית הקרקע שהופקעה היתה רכוש של פליטים, והיתר: קרקעות שהיו בבעלות פרטית של ערבים ישראלים (כולל עקורים), אדמות ציבוריות שנכללו בעבר בשטחי השיפוט של רשויות ערביות, ואדמות הווקף המוסלמי.